Сімак Сергій Васильович,
професор, доктор наук з державного управління,
професор кафедри публічного управління, туризму
та готельно-ресторанної справи навчально-наукового;
Інститут управління, економіки та природокористування
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ

Війна, що триває в Україні з 2022 року, докорінно змінила не лише безпекове середовище, а й фінансово-економічну систему держави. У цих умовах фіскальний простір набуває нового змісту – як здатність держави мобілізувати ресурси для забезпечення оборони, соціальної стабільності та післявоєнного відновлення.Водночас завдання полягає не лише у збалансуванні поточних видатків, а й у формуванні довгострокової стійкості фінансів.

Фіскальний простір визначається сукупністю можливостей держави для фінансування стратегічних пріоритетів без створення надмірних ризиків для макроекономічної стабільності.

В умовах воєнного стану ця категорія набуває особливого значення, оскільки традиційні механізми доходів і витрат зазнають істотної трансформації.

З одного боку, скорочення економічної активності, падіння виробництва та обмеження експорту призводять до зменшення податкових надходжень; з іншого – зростання витрат на оборону, гуманітарну допомогу, енергетичну безпеку створює рекордний дефіцит бюджету [1, с. 25].

За оцінками Світового банку, у 2023–2024 рр. Україна стикнулася з фіскальним дефіцитом понад 20% ВВП, що стало найвищим показником за період незалежності [2, с. 7]. Покриття цього дефіциту здійснюється за рахунок зовнішніх грантів, кредитів та внутрішніх запозичень.

Міжнародний валютний фонд надав Україні програму підтримки Extended Fund Facility, спрямовану на стабілізацію бюджету та реформування фінансового сектору [3, с. 11]. Разом із тим залежність від зовнішнього фінансування створює ризики для фіскального суверенітету, адже значна частина видатків забезпечується позиковими коштами.

В умовах війни бюджетна система України зазнала суттєвої адаптації. Пріоритети фінансування зміщено у бік оборони, безпеки, енергетичної інфраструктури та соціального захисту. У структурі видатків державного бюджету частка оборонних потреб перевищує 50%, що є безпрецедентним рівнем за всю історію незалежності [4, с. 9]. Такі зміни вимагають переосмислення принципів бюджетного планування, переходу від річного до середньострокового планування з урахуванням макрофінансових ризиків.

Одним із ключових напрямів трансформації є цифровізація бюджетних процесів. Застосування електронних систем управління державними фінансами, автоматизованого контролю витрат, публічних порталів звітності дозволяє підвищити прозорість і підзвітність уряду [5, с. 18].

У поєднанні з міжнародною технічною допомогою це створює умови для запровадження сучасних стандартів фіскального управління відповідно до практик Європейського Союзу. Важливим аспектом трансформації фіскального простору є зміцнення доходної бази. Україна продовжує реформу податкової системи, спрямовану на зниження податкових ризиків, спрощення процедур та стимулювання інвестиційної активності.

Зокрема, розширюється використання електронних сервісів Державної податкової служби, запроваджуються інструменти ризик-орієнтованого аудиту, що дає змогу мінімізувати ухилення від сплати податків [3, с. 17].

Паралельно відбувається перегляд механізмів міжбюджетних трансфертів, що має забезпечити більш справедливий розподіл ресурсів між центральним і місцевим рівнями влади. Проблемним залишається питання боргового навантаження. У 2024 році державний борг перевищив 90% ВВП, що є критичним рівнем для країн із економікою, яка відновлюється [2, с. 15].

У цьому контексті важливою є політика реструктуризації зовнішніх боргових зобов'язань і заміщення короткострокових запозичень довгостроковими інструментами.

МВФ рекомендує поступове скорочення дефіциту бюджету до 3% ВВП до 2028 року, що має відновити довіру інвесторів і кредиторів [3, с. 20].

Після завершення бойових дій фіскальна стратегія України повинна спрямовуватися на поєднання стабілізаційних і відновлювальних заходів. Передусім це стосується створення умов для залучення інвестицій, відновлення податкових надходжень і зменшення залежності від зовнішніх джерел.

Ключову роль відіграватимуть грантові програми ЄС та Світового банку, зокрема ініціатива Ukraine Facility, що передбачає багаторічне фінансування реформ і проєктів реконструкції [4, с. 11].

Перспективною є концепція "зеленого" відновлення, відповідно до якої фінансування має спрямовуватися на енергоефективність, відновлювальну енергетику, інновації та екологічну модернізацію промисловості.

Такі підходи дозволять поєднати фіскальну стабілізацію з довгостроковим економічним зростанням.

Згідно з аналітичними матеріалами OECD, фіскальна політика в післявоєнний період повинна стати каталізатором структурної трансформації економіки, орієнтованої на інтеграцію в європейський простір [5, с. 22].

Не менш важливим є питання прозорості управління державними фінансами. Підзвітність, аудит і моніторинг використання коштів – необхідні умови для підтримки довіри міжнародних партнерів.

Система “Відкритий бюджет”, електронні реєстри видатків і онлайн-доступ до тендерів сприяють мінімізації корупційних ризиків і підвищенню ефективності розподілу ресурсів [1, с. 31].

Значну роль у трансформації фіскального простору відіграє місцеве самоврядування. Розширення фінансової автономії громад, зокрема за рахунок податку на доходи фізичних осіб, плати за землю та місцевих зборів, забезпечує стабільність територіальних бюджетів і зменшує навантаження на центральні фінанси.

Проте регіональні дисбаланси залишаються суттєвими: у постраждалих від бойових дій областях податкові надходження скоротилися вдвічі, тоді як у західних регіонах спостерігається їх приріст завдяки релокації бізнесу [2, с. 19].

Формування ефективного фіскального простору у повоєнний період вимагатиме системної модернізації бюджетної архітектури. Йдеться про впровадження середньострокового бюджетного планування, програмно-цільового підходу до витрат і оцінювання ефективності використання коштів.

Реформування державного фінансового контролю, гармонізація з європейськими директивами та посилення парламентського нагляду сприятимуть підвищенню ефективності управління фінансовими потоками [4, с. 14].

Отже, трансформація фіскального простору України є ключовою передумовою її стійкості в умовах війни та майбутнього відновлення. Забезпечення збалансованості бюджету, оптимізація боргового навантаження, модернізація податкової системи та підвищення прозорості фінансів мають формувати основу нової фіскальної архітектури. Така стратегія не лише зміцнить економічну безпеку держави, а й сприятиме інтеграції України до європейського економічного простору, створюючи передумови для сталого розвитку в повоєнний період.

Список використаних джерел

1. Світовий банк. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment. Washington, 2024. URL: https://documents1.worldbank.org.

2. KSE Institute. Total Financial Aid to Ukraine: Tracker. Kyiv School of Economics, 2024. URL: https://kse.ua.

3. IMF. Extended Fund Facility for Ukraine: Staff Report. Washington, 2024. URL: https://www.imf.org.

4. Brookings Institution. Financing and governing the recovery and reconstruction of Ukraine. Washington, 2024. URL: https://www.brookings.edu.

5. OECD. Fostering Macroeconomic Stability and a Sustainable Recovery in Ukraine. Paris, 2025. URL: https://www.oecd.org.